

TECHNICKÉ MUZEUM V BRNĚ - EXPOZICE NOŽÍŘSTVÍ

Jediné muzeum v České republice, které nožířské řemeslo dokumentuje. Expozice je svou koncepcí a rozsahem ojedinělá i v Evropě.

Kde v Brně muzeum najdete:

Purkyňova 105
612 00 BRNO

konečná stanice tramvaje č. 13 s nápisem Technické muzeum - v Králově poli.

Kontakt a bližší informace:

Ústředna - 541421411, 541214410, 541214411, 541214416
Fax na sekretariát - 541214418

Základní údaje o expozicích v muzeu i externích, vstupném, aktivitách, seminářích a konferencích, fotografie a mapky atd. najdete na webové adrese - www.technicalmuseum.cz

Průvodce expozicí „Nožířství“ - Od pazourkového nože po současnost.

Motto: „Nejstarším a nejužívanějším nástrojem člověka, který nám odkázali naši prehistoričtí předkové a který stále používáme ve všech oborech lidské činnosti je bezesporu nůž“.

Od toho dne před tisíci léty, kdy našeho předka napadlo prodloužit pazourkovou čepel rukojetí ze dřeva či kosti, se nůž stal nepostradatelným mnohoúčelovým nástrojem člověka. Člověk jej nutně potřeboval ke svému životu. Aby ukojil hlad, byl nucen zabít zvěř, vyvrhnout, stáhnout kožešinu a tělo úlovku rozčtvrtit. Nůž byl také nezbytným nástrojem k výrobě dalších zbraní a nástrojů – luku, šípů, oštěpu, dřevěných nástrojů a nádob apod.

I my nůž používáme každý den, aniž bychom o tom přemýšleli, stejně jako naši předkové ve všech dobách a ve všech civilizacích. Slouží nám k přípravě potravy, k jídlu, uříznutí hole, ořezání tužky, přeříznutí motouzu, otevření dopisu, k obrábění různých materiálů v zaměstnání i k případné obraně a dalším a dalším činnostem.

Škálu použití rozšiřují speciální nože, jako jsou nože lovecké, rybářské, vojenské, námořnické a velká skupina řemeslnických nožů vyvinutých ze základního tvaru univerzálního nože a sloužících obdobně k dělení materiálu pomocí břitů či soustavy břitů, ať už je to zahradnická žabka, ševcovský knejp, nože řeznické, řezbářské, sedlářské, podkovářské, zemědělské, veterinární, chirurgické, sklenářské, soustružnické, frézy, pily, sekery, hoblíky, břitvy... Výčet variací nožů by byl dlouhý a obávám se, že by stejně nebyl úplný.

Neexistuje snad žádný jiný nástroj s tak nekonečnou paletou tvarů, úprav a provedení. Procházel vítězně staletími a dnes a denně nachází nové použití. Fascinuje rozmanitostí tvarů, proporcí, materiálů, systémů otevírání, variací čepelí i rukojetí.

Objevením tavení kovů byl nejstarší pazourkový nůž postupně nahrazen noži měděnými a bronzovými, bylo však třeba vyčkat objevu železa, aby mohlo dojít k tomu, co dnes nazýváme "technologickým skokem" a klasický nůž nabyl tvaru a zejména vlastností, který přetrvaly až do dnešních dnů.

Díky archeologii víme, že nože používané Kelty, Řeky a Římany se jen málo lišily od těch dnešních. Již tehdy existovaly vedle nožů otevřených i nože zavírací. Do konce 16. století byl nůž také základním nástrojem stolování při krájení i nabodávání potravy.

Od 15. století se vyrábí zavírací nože s více čepelími a s nástroji /bodec, pilník, nůžky - vývrtka byla vynalezena až v 18. století v souvislosti s uzavíráním lahví korkovou zátkou/.

Za křížových výprav se přenesly do Evropy odlišné metody kování a kalení oceli používané v Orientu. To obohatilo a zkvalitnilo i výrobu nožů v Evropě.

V našich zemích se nožířské řemeslo připomíná již v době krále Karla IV. Ve velkých městech se od nožířů postupně oddělili nožíkáři /výrobci nůžek/ a břitváři. K příbuzným řemeslům patřili i šípaři, hrotníci, mečaři a čepelníci.

Nožíři se sdružovali do cechů, jejichž úkolem byla ochrana před konkurencí a kontrola kvality výroby a přiměřenosti cen. Okázalost, s jakou cechy vystupovaly na veřejnosti, byla úměrná jejich významu v městské struktuře.

V roce 1361 potvrdil markrabě moravský Jan Jindřich statutem nožířů v Brně.

Z množství pražských cechovních statutů jich bylo jen šest stvrzeno králem. Mezi nimi byl i cech nožířů obou měst pražských z roku 1523. To potvrzuje váženost nožířského řemesla.

Výrobky našich řemeslníků ovlivnily i sortiment nožířských výrobků v Evropě. N. př. řezák /Bohemische Schnitzer/, tesák /Dusak/ a jiné.

V 19. a 20. století se nožířství a nože rozvinuly více než za celá předchozí tisíciletí. Strojová výroba však začala vytlačovat drobné výrobce a začaly i mizet oblastní modely určené pro místní venkovskou klientelu. V našich zemích tak postupně zanikla tradiční výroba křiváčků /n. př. na Valašsku/. Zanikala výroba bačovských nožů na Slovensku, typických selských nožů francouzských, španělských atd. Díky renesanci nožířského řemesla v posledních desetiletích se však s těmito noži opět setkáváme, zejména pro radost a potěchu sběratelů.

Materiály nožů prošly bleskovou modernizací. Všeobecně se místo uhlíkaté oceli začala používat nerezavějící chirurgická ocel. Největší inovaci přinesly keramické materiály, které se zrodily v rámci kosmických výzkumů. Tyto nové materiály na bázi oxidů kovů jeví vyjimečné kvality ostří i odolnost proti opotřebení.

V Československu byly v roce 1948 násilně zrušeny stovky řemeslných dílen a živností včetně nožířských. Hromadná výroba byla soustředěna do několika velkých podniků. MIKOV Mikulášovice - nožířské středisko s velkou tradicí již od roku 1793, KDS Sedlčany - družstvo založeno v roce 1950, SANDRIK - Dolné Hámre - továrna založena v roce 1835.

Po roce 1989 dochází i u nás k renesanci nožířského řemesla.

Nová expozice nožířství Technického muzea v Brně dokumentuje v historickém sledu vývoj nože a jeho výroby od pazourku až po současnost. Zabývá se zejména produkcí a užíváním řezných nástrojů u nás – v českých zemích a na Slovensku. Prezentuje nejen hotové výrobky, ale i technologie a postupy výroby a nástroje dalších řemesel odvozené od základního typu nože.

Obsahuje nože pazourkové, bronzové, železné, z damascenské oceli i moderní z legovaných a korozivzdorných ocelí. Seznamuje i s rekonstrukcemi výrobních postupů a zaniklých technologií.

V levé části expozice jsou instalovány vitríny s archeologickými nálezy a rekonstrukcemi nožů a seker kamenné industrie /Mladší Paleolit a Neolit cca 40 000 - 2 000 př. n. l. / včetně ukázky výroby čepelí k nožům a noži, meči a sekerkami doby bronzové / 2 000 - 700 př. n. l. / s ukázkou forem, do kterých se nože a meče odlévaly.

Navazují exponáty doby železné /Halštát, Latén, Řím, Stěhování národů, Slované - 700 př. n. l. - až 900 n. l. / s originály i kopiemi keltských nožů a mečů, římského meče a výrobky charakteristickými pro slovanské období.

Středověk a novověk je prezentován sadou středověkých nožů a jezdeckým mečem z 16. století. Nožířský cech je zastoupen cechovním statutem brněnských nožířů z roku 1361, potvrzeným moravským markrabětem Janem Jindřichem. Vitřina je doplněna dvěma exotickými exponáty, indickým obětním nožem a africkým vrhacím nožem.

Počátek našeho století a výrobu v nově vzniklé Československé republice dokumentují dobové výrobky a prospekty a část je zaměřena na brněnské nožíře až do likvidace jejich živností v roce 1948. Zejména dokumenty z pozůstalosti brněnských nožířů rodiny Kratochvílovy prezentují toto období.

Kromě nožů je zde i unikátní sbírka břitev a prvních holicích strojků.

Závěrečná historická část pod dílčím názvem "Renesance nožířského řemesla" dokumentuje období od roku 1989, rozmach řemesla a podnikání v nožířství. Dosud je registrováno 63 firem nožířů, uměleckých kovářů a mečířů. Někteří z nich věnovali, nebo zapůjčili muzeu své výrobky, které jsou zde vystaveny včetně dokumentace, případně postupu výroby.

Na historickou část expozice plynule navazuje na levé vnější části tunýlku blok prezentující řezné nástroje dalších řemesel odvozené od základního typu nože. Zastoupena je zde oblast třískového obrábění kovů, soustružení, frézování, řezání, řemesla jako je na příklad švec, dřevorubec, holič, zahradník, skupina vojenských nožů apod.

Pravá část expozice obsahuje několik vitrín s reprezentačními historickými exponáty, středověkým sečným mečem – tesákem z počátku 16. stol., důstojnickým kordem, šavlemi a bodáky a zdobenými noži, noži z damascenské oceli včetně postupu výroby a rozfázovanými kovářskými postupy výroby laténských nožů a mečů. V závěru za touto galerií na pravém konci expozice jsou dvě velké vitríny s exponáty a dokumentací seznamující návštěvníky s aktivitami Technického muzea v Brně v oblasti rekonstrukcí výrobních postupů a zaniklých technologií v oboru. Jsou zde dokumentovány experimentální tavby ve slovanských pecích, materiály ze seminářů k výrobě svářkové damascenské oceli s výrobky i názornými ukázkami postupu výroby svářkového damasku i výsledky pokusů o výrobu pravé orientální damascenské oceli wootz.

Volně u vitrín je umístěn starý pískovcový brus, na kterém si návštěvníci mohou zkusit nabrousit svůj nůž.

Expozice je v rámci výukových programů doplněna krátkými audiovizuálními programy z dílen nožířů a pracovních seminářů Technického muzea v Brně.

Ing. Rostislav Fabiánek - 2003